

ارزشیابی طرح‌های جابجایی روستایی با تأکید بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی - فضایی (مطالعه موردی: روستاهای لرنی علیا و سفلی - شهرستان سیروان)

فرهاد عزیزپور^{۱*}، جواد علی‌بیگی^۲

۱. دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه خوارزمی

۲. مدرس مدعو گروه کارآفرینی و توسعه روستایی، دانشگاه ایلام

(دریافت: ۱۳۹۶/۰۸/۲۳ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۵/۲۲)

Evaluating the Rural Displacement Projects Based on Economic, Social, Environmental and Physical-Spatial Dimensions (Case study: Villages of Larini Olya and Larini Sofla)

Farhad Azizpour^{1*}, Javad Alibeigi²

1. Associate Professor, Department of Geography, University of Kharazmi

2. Invited moderator, Department of Entrepreneurship and Rural Development, Illam University

(Received: 14/Nov/2017 Accepted: 13/Aug/2018)

چکیده

در حال حاضر یکی از مهم‌ترین چالش‌های فراروی کشورهای در حال توسعه، نداشتن درک درست و دقیق از پیامدهای احتمالی اجرای طرح‌ها و پروژه‌های توسعه است. بنابراین ارزشیابی اثرات راهبرد جابجایی و اسکان مجدد در نواحی روستایی، ضرورتی انکارناپذیر است. هدف از این پژوهش ارزشیابی اثرات اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی- فضایی راهبرد اسکان مجدد بر روستاهای لرنی علیا و سفلی است. این پژوهش از نوع توصیفی- تحلیلی است و اطلاعات مورد نیاز آن به روش اسنادی و میدانی گردآوری شده است. جامعه آماری شامل شامل ۱۲۹ سرپرست خانوار بودند که با استفاده از روش کوکران، ۸۴ خانوار به‌عنوان نمونه و با روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. داده‌های گردآوری شده با استفاده از آزمون t به‌وسیله نرم‌افزار SPSS مورد تحلیل قرار گرفته است. سوالات تحقیق این است که نگرش روستاییان نسبت به اجرای سیاست اسکان مجدد سکونتگاه‌های روستاهای مورد مطالعه (میزان ضرورت جابجایی و میزان رضایت از جابجایی) چیست و چه پیامدهایی را به‌دنبال داشته است؟ نتایج نشان می‌دهد که روستاییان میزان ضرورت جابجایی را با میانگین ۴/۲۷ (خیلی زیاد) و میزان رضایت از جابجایی را با میانگین ۳/۸۸ (زیاد) ارزشیابی نمودند. همچنین، بیشترین اثرات اسکان مجدد بر روستاها در مؤلفه‌های کالبدی- فضایی با میانگین ۴/۰۸ (در حد زیاد)، زیست‌محیطی با میانگین ۳/۷۰ (زیاد)، اجتماعی با میانگین ۳/۴۳ (زیاد) و اقتصادی با میانگین ۲/۹۳ (متوسط) بوده است که چارچوب نظری تحقیق را تشکیل می‌دهند.

واژه‌های کلیدی: ارزشیابی، راهبرد اسکان مجدد، عمران روستایی، لرنی علیا و سفلی

Abstract:

One of the most important challenges of developing countries is a lack of precise vision on possible consequences of development programs and projects to be conducted. It necessitates the evaluation of impacts of relocating and resettlement strategies in rural areas. The present study was aimed at evaluation of economic, social, environmental, and physical-spatial consequences of resettlement strategy in two villages of Larini Olya and Larini Sofla in Sirvan county, Illam province. Based on type, the present study is a descriptive-analytical research. Required data were collected through documentary and field methods. The statistical community included 129 households, of them 84 were selected by Cochran and random methods as a sample. Data analysis was done by T test in SPSS software. The questions posed by the present study include: what are the opinions of rural residents about executing the policy of rural resettlement? And, how do they evaluate its consequences based on the necessity of project and their satisfaction of such resettlements? The results indicated that the necessity of resettlement was evaluated by rural respondents as "very high" with a mean equals to 4.27, and their satisfaction of resettlement was "high" with a 3.88 mean figure. Moreover, the various impacts of resettlement on villages were ranked as follows: physical-spatial component with an average of 4.08 (as high), environmental component with an average of 3.70 (high), social component with 3.43 (high), and economic component with 2.93 as moderate rank respectively. The mentioned figures were used as a basis for the research theoretical framework.

Keywords: evaluation, relocation and resettlement, rural development, Larini Olya, Larini Sofla.

*Corresponding Author: Farhad Azizpour

E-mail: azizpour@yahoo.com

* نویسنده مسئول: فرهاد عزیزپور

مقدمه

طرح جابه‌جایی و اسکان مجدد از جمله طرح‌های عمران روستایی است که می‌تواند نقش بنیادی و زیربنایی در توسعه همه جانبه مناطق روستایی داشته باشد. از جمله اقدامات مهمی که می‌تواند به تقویت و پایداری آثار این گونه طرح‌ها کمک شایانی کند، نظارت و ارزشیابی آنهاست. در واقع انجام این کار، منجر به آگاهی از دیدگاه‌ها و عقاید کارشناسان، شناسایی نقاط ضعف و قوت طرح‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای خواهد شد (زرافشانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۱).

اسکان مجدد بازتابی از اجرای به‌گزینی استقرار مجدد جمعیت روستایی به منظور برخورداری از بهبود فعالیت‌های تولیدی و بهسازی استانداردهای زندگی است (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶۰). بررسی پدیده اسکان مجدد در کشورهای درحال توسعه نشان می‌دهد که اقدام مذکور عمدتاً به یک یا چند دلیل از قبیل رویارویی با حوادث طبیعی، اجرای برنامه‌های توسعه روستایی و دلایل سیاسی-امنیتی انجام می‌شود (Agba, et al., 2010: 51).

جابه‌جایی و مکان‌یابی روستا بدون مطالعه، تبعات مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، محیطی و کالبدی را در پی خواهد داشت که این مداخلات می‌تواند زمینه‌ساز ناپایداری محیط روستایی شده و آن را دچار آشفتگی سازد. این شرایط باعث می‌شود تا ارزش‌های اقتصادی، طبیعی و کالبدی سرزمین همچنین زیبایی طبیعی، روح و هویت مکان روند فرساینده را تجربه کنند. هدف کلی اسکان مجدد روستایی، ایجاد زمینه مناسب برای استقرار روستاهای واقع در پهنه‌های نامناسب و روستاهایی است که بنا به دلایل مختلف جابه‌جایی آنها ضروری می‌باشد، به طوری که وضعیت معیشتی و رفاه ساکنین از جنبه‌های مختلف پس از جابه‌جایی و گذشت فاصله زمانی از آن بهبود یابد؛ لذا بر این اساس ضروری است اسکان مجدد و مکان‌یابی بهینه مکان استقرار روستاها بر مبنای روش‌های مناسب و منطبق با ویژگی‌های محیطی صورت پذیرد (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۸).

در ایران نیز تعدادی از روستاها به دلایل مختلف از جمله بروز حوادث طبیعی، پروژه‌های توسعه، احداث سد، واقع شدن بر روی آثار تاریخی، خشکسالی، جنگ، مشکلات کالبدی و زیست محیطی مکان قبلی و غیره جابه‌جا شده‌اند (گرکانی، ۱۳۹۰: ۳۱). روستاییانی که محل زندگی آنان

جابه‌جا شده است، از مکان جدید زندگی خود انتظاراتی از جمله مکانیابی صحیح روستای جدید، دسترسی مناسب به زمین، فراهم شدن امکانات زندگی، حمل و نقل و دسترسی مناسب به بازار، دسترسی به خدمات بهداشتی مناسب، دسترسی مطلوب به مراکز آموزشی و دسترسی به سایر امکانات و تسهیلات مورد نیاز زندگی را دارند (آزادی و صیدایی، ۱۳۹۶: ۹۴).

در استان ایلام به دلایل مختلف روستاهایی جابه‌جا شده یا در حال جابه‌جایی هستند. در سال ۱۳۸۵ با مسئولیت مستقیم بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و با هماهنگی سازمان‌های دولتی متولی، به دلیل مشکلاتی از قبیل نداشتن فضای توسعه، شبکه معیار نامناسب، مشکلات بهداشتی و درمانی، مشرف بودن ساختمان‌ها بر یکدیگر، در معرض سیل بودن و جز آن، و با هدف رفع مشکلات اهالی و بهبود شرایط زندگی در روستا و جلوگیری از مهاجرت آنان به مناطق دیگر، اقدام به جابه‌جایی روستاهای لرنی علیا و سفلی در شهرستان سیروان گردید (گزارش دهیاری روستای لرنی سفلی، ۱۳۹۵).

شایان ذکر است با توجه به اینکه روستاهای لرنی علیا و سفلی در سایت قدیم و جدید با دو نام ولی در واقع، در یک مکان و به‌طور چسبیده به هم استقرار یافته‌اند و دلایل جابجایی دو روستا نیز مشابه است، لذا این دو روستا به عنوان نمونه موردی در این پژوهش انتخاب گردیده‌اند و هر دو روستا به‌عنوان یک سکونتگاه ولی با عنوان روستاهای لرنی علیا و سفلی مورد مطالعه قرار می‌گیرند. عواملی که موجب گردیده است تا سکونتگاه مذکور به دو روستا تفکیک گردد شرایط بافت قبیله‌ای و عشایری حاکم بر جمعیت روستایی آن است نه تفاوت‌های ساختاری؛ به طوری که هر روستا به یک طایفه وابستگی دارد و به همین علت در بیان ویژگی‌های بین دو روستای موردی، تفاوت‌های مهم قابل ذکری جزء تفاوت طایفه‌ای وجود ندارد.

با توجه به مطالب عنوان شده، این تحقیق به دنبال پاسخگویی به این سوالات می‌باشد که:

۱. نگرش روستائیان در زمینه ضرورت اجرای سیاست اسکان مجدد چیست؟
۲. میزان رضایت روستائیان از اجرای سیاست اسکان مجدد در چه حدی است؟
۳. از نگاه روستائیان اجرای سیاست اسکان مجدد

سکونتگاه‌های روستایی چه اثرات اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی - فضایی را برای روستاها بدنبال داشته است؟

مبانی نظری و چارچوب پژوهش

الف) ارزیابی و ارزشیابی

هر چند که دو واژه "ارزیابی" و "ارزشیابی" اغلب به طور مترادف مورد استفاده قرار می‌گیرند، ولی باید توجه داشت که واژه ارزشیابی از نظر واژه‌شناسی تعریف نشده است، در صورتی که واژه ارزیابی معادل «بررسی کردن ارزش چیزی» تعریف شده است (فرهنگ معین). از این‌رو، ترجمه ارزیابی در برابر واژه انگلیسی evaluation قرار داده شده است (بول، ۱۳۶۲: ۸۶)؛ همچنین واژه‌های evaluate و evaluation به ارزیابی کردن، تقویم کردن، قیمت کردن، سنجیدن، شماره یا عدد چیزی را معین کردن و ارزیابی و سنجش معنی شده‌اند (آریان‌پور کاشانی، ۱۳۹۰: ۲۲۲).

از جهت تعریف علمی، ارزیابی ابزاری مدیریتی است که به وسیله آن مسئولان اجرایی قادر می‌شوند توجه خود را به جنبه‌ها و عرصه‌های ویژه‌ای از عملیات متمرکز سازند و از این طریق اطمینان یابند که فعالیت‌های اجرایی به طور نتگاتنگ و نزدیکی با اهداف برنامه همخوان و هماهنگ باشد؛ و یا ارزیابی، به تجزیه و تحلیل درونی (درون سازمانی) از عملکرد واحدهای اجرایی گفته می‌شود. مهم‌ترین وظایف ارزیابی به مطالعه پیشرفت کار و مقایسه با جدول زمان‌بندی اجرا، کنش‌های متقابل دستگاه‌ها و واحدهای متفاوت، عملکرد کارکنان برنامه و مقایسه آن با وظایف آنها در دستیابی به اهداف باز می‌گردد (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۹۴: ۸۷)؛ ولی ارزشیابی فرایند توصیف یک پدیده و داوری درباره شایستگی و ارزش آن را گویند.

گی، (۱۹۹۱) معتقد است "ارزشیابی به یک فرایند نظام‌دار (سیستماتیک) برای جمع‌آوری، تحلیل و تفسیر اطلاعات گفته می‌شود. به این منظور تعیین می‌شود که آیا هدف‌های موردنظر تحقق یافته‌اند یا در حال تحقق یافتن هستند و به چه میزانی تحقیق یافته‌اند (خورشیدی و ملک‌شاهی راد، ۱۳۸۵: ۳۹).

از دید خاندکر، کولوال و صمد (۲۰۱۰) ارزشیابی فعالیتی است که در آن بازده‌های حاصل از اجرای یک برنامه به صورت هدفمند و عینی مورد سنجش قرار می‌گیرند. به عبارتی، تلاش مجری ارزشیابی آن است که نشان دهد در تغییرات ایجاد شده در برنامه هدف فقط حاصل اجرای فعالیت

انجام شده است (Khandker, et al., 2010: 42). ال‌کین (۲۰۱۱) تعاریف ارائه شده برای ارزشیابی "قضاوت در مورد ارزش یا شایستگی برنامه ارزشیابی شده" را عبارتی در مورد هدف ارزشیابی می‌داند که به دو جنبه قضاوت در مورد ارزش درونی و ارزش بیرونی ارزشیابی اشاره دارد. وی ارزشیابی را یک جستجوی نظام‌مند می‌داند و برای آن یک فرایند در نظر می‌گیرد (Alkin, 2011: 34). با توجه به تعاریف متعدد به نظر می‌رسد ارزشیابی، عبارت است از جمع‌آوری اطلاعات با توجه به معیارهای تعیین شده به منظور قضاوت و داوری. بنابراین مهم‌ترین کاربرد نتایج ارزشیابی، قضاوت در مورد کار انجام شده و یا برنامه در حین اجرا یا تعیین میزان مطلوبیت یک برنامه است.

ب. جابه‌جایی و اسکان مجدد روستاها

جابه‌جایی که با واژه‌هایی مختلف مانند تغییر مکان یا اسکان مجدد نیز شناخته می‌شود، اصولاً به معنای هر نوع جابه‌جایی یا تغییر اساسی در محل سکونت خانوارها است (پهلوان زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۰). در تعریفی دیگر، اسکان مجدد بازتابی از اجرای به‌گزینی استقرار مجدد جمعیت روستایی به منظور بهبود فعالیت‌های تولیدی و نیز بهسازی استانداردهای زندگی است (محمدی استادکلاهی و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۹).

به طور کلی سیاست اسکان مجدد یکی از انواع سیاست‌ها در برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های روستایی است که به منظور توسعه روستایی و به‌ویژه نظام بخشی به توزیع بهینه نقاط روستایی و تأمین امکانات و خدمات مورد نیاز روستاییان مطرح شده است (آزادی و صیدایی، ۱۳۹۶: ۹۶)

در طول تاریخ در سراسر دنیا و از زمان برپایی سکونتگاه‌های روستایی، همواره بخشی از این سکونتگاه‌ها از مکان اولیه خود به مکان‌های دیگر جابه‌جا شده‌اند. این جابه‌جایی‌ها به دلایل مختلفی از جمله مخاطرات طبیعی مانند زلزله، ریزش کوه، سیل و غیره، حفاظت از منابع و عرصه‌های طبیعی و مصون کردن این منابع که در معرض تخریب قرار گرفته‌اند، جنگ و آثار ناشی از آن، به‌ویژه در نواحی مرزی کشورها، پروژه‌های توسعه، شامل دسترسی به منابع، خدمات و امکانات مناسب و عوامل دیگر انجام گرفته است (Mortazavi, 2006: 112). جابه‌جایی و اسکان مجدد روستاها از جمله سیاست‌هایی است که هر ساله در کشورهای مختلف جهان

زلزله‌زده، نتیجه گرفت که پروژه‌های جابجایی پس از سوانح فرصت‌های مناسبی را برای تسهیل توسعه فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی نواحی آسیب دیده فراهم می‌کنند (Dikmen, 2008: 73).

اصولاً در برابر این سؤال که «چه سیاست، یا سیاست‌هایی باید در ارتباط با مسائل و مشکلات روستاها اتخاذ شود»، نظرها و دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد که در دسته‌بندی کلی می‌توان آنها را به «نظریه‌های مخالف برنامه‌ریزی» و «نظریه‌های موافق برنامه‌ریزی» تقسیم کرد. دیدگاه موافقین بر این اساس است که به علت کوچکی و کم‌خانوار بودن روستاها و پراکندگی آنها در نقاط مختلف هر ناحیه از کشور از یک طرف، و عدم توانایی دولت در خدمت‌رسانی به تمام روستاهای پراکنده از طرف دیگر، بهتر است که این قبیل روستاها ادغام یا جابه‌جا شوند. استدلال موافقین بر این اصل استوار است که با این کار ارایه خدمات و امکانات مختلف رفاهی، درمانی، آموزشی، فرهنگی و غیره بهتر صورت می‌گیرد و مقدار بیشتری از روستاییان از خدمات موجود بهره‌مند می‌گردند. سابقه این دیدگاه در ایران به دهه ۴۰ بر می‌گردد که قرار بود روستاهای کشور در قالب توسعه و عمران روستایی در یکدیگر ادغام شوند تا از پراکندگی و تعداد آنها کاسته شود و ارایه خدمات به آنها آسان‌تر شود (شعیبه، ۱۳۷۸: ۱۶۸-۱۶۱). در مقابل نظرات، برخی از متخصصین مسائل روستایی نیز از راهبرد ادغام یا جابجایی روستاها به عنوان اشتباهی بزرگ یاد کرده و بر این باورند که با توجه به ویژگی‌های خاص مناطق روستایی ایران، این شیوه از مداخله عوارض منفی را به دنبال خواهد داشت. این دسته ضمن پذیرش مشکلات ناشی از محدودیت منابع اعتباری از یک سو و پراکندگی جمعیت در نقاط روستایی کوچک و لزوم ارائه خدمات مورد نیاز اینگونه جوامع انسانی از سوی دیگر، مدلی را برای تسهیل در خدمت‌رسانی به روستاهای کوچک و پراکنده پیشنهاد می‌کند که اساس آن بر انجام طرح توسعه و عمران در قالب یک حوضه روستایی استوار است (حسنی، ۱۳۹۲: ۳۴).

راهبرد جابجایی و اسکان مجدد عمدتاً مبتنی بر «صرفه‌جویی اقتصادی» است که مبتنی بر دیدگاه برنامه‌ریزی عقلانی و منبعث از تفکر اقتصاد نئوکلاسیک است؛ و ارتقای سطح زندگی مردم از طریق توسعه برنامه‌ریزی شده روستاها اهمیت می‌یابد (حسنی، ۱۳۹۲: ۲). در نظریه‌های برنامه‌ریزی عقلایی، توسعه برنامه‌ریزی شده، روستاها را به منظور عقلانیت بخشیدن به

دنبال می‌گردد. این رویه، اشاره به هر نوع جابه‌جایی و تغییر اساسی در محل سکونت خانوارها دارد که هدف کلان آن تأمین امنیت و بهبود وضعیت معیشتی روستاییان است (Okada, 2014: 25).

ارزیابی وضعیت جمعیت اسکان یافته در اثر اجرای یک پروژه سدسازی در جنوب کشور چین حاکی از تأثیرات فراوان خصوصاً در بعد اقتصادی است. در روستاهای فقیرتر درآمد روستاییان (به واسطه اشتغال تعدادی از ساکنان روستاها در فعالیت‌های مرتبط با احداث سد) افزایش چشمگیری یافته است، اما در روستاهایی که از وضعیت مناسب‌تری بهره‌مند بوده‌اند این تفاوت چشم‌گیر نبوده است (Webber et al., 2004: 79).

مطالعات مایکل سرنا و همکاران در شش کشور نشان می‌دهد که جابه‌جایی در این کشورها منجر به فقیر شدن بیشتر کسانی شده است که مشمول این سیاست بوده‌اند (Cernea et al, 2006: 1005).

پیامدهای اسکان مجدد سکونتگاه‌های روستایی تنها به ابعاد اقتصادی محدود نمی‌شود بلکه به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر ابعاد اجتماعی- فرهنگی و کالبدی نیز تأثیر می‌گذارد. نتایج مطالعات تیلت و همکاران نیز نشان می‌دهد که علاوه بر دگرگونی ساختارهای اقتصادی روستاییان، تغییر در ویژگی‌های اجتماعی (سلامت روانی، میزان مشارکت، میزان رضایت شغلی، بهداشت و غیره) و کالبدی روستا خصوصاً مسکن نیز مشهود است (Tilt et al, 2009).

شاید بتوان فقدان برنامه‌ریزی جامع و تفصیلی را عامل عمده‌ای در ضعف اجرای پروژه‌های اسکان مجدد در آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین دانست. چرا که یکی از قطعی‌ترین جنبه‌های این گونه برنامه‌ریزی‌ها، گزینش محل‌های مناسب است. به عنوان نمونه پروژه دوجوما در سومالی به دلیل شوری زمین و نامناسب بودن برای کشاورزی و نداشتن مطالعات خاکشناسی، پس از پنج سال بدون نتیجه رها شد؛ یا در نیپال زمینی که برای اسکان مجدد برگزیده شد، به جهت استقرار در مناطق بالادست و مشکل آبیاری بهره‌وری پایینی داشت. همچنین مدیریت نامناسب نیز در عدم موفقیت این طرح‌ها بسیار مؤثر بوده است (قراگزلو و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۲۷).

دیکمن (۲۰۰۸) در پژوهشی با نام «توسعه پایدار در مناطق روستایی آسیب دیده از زلزله سال ۱۹۹۵ در ۱۲ روستای منطقه دینار در ترکیه»، ضمن ارزیابی آثار فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جابجایی مناطق

مورد نظر قرار می‌دهد. در این ارتباط می‌توان از کشور چین نام برد که در مواردی این طرح را به منظور کاهش فقر روستاییان اجرا نموده است. نتایج تحقیقات مرکلی نشان از توفیق نسبی این طرح از بعد اقتصادی دارد، هر چند از بعد زیست‌محیطی تبعات منفی فراوان بر جای گذاشته است (Merkle, 2003: 69).

۳- دلایل سیاسی - امنیتی: گاهی نظام‌های سیاسی برای جلوگیری از تحولات قومی و کنترل جمعیت نظارت بیشتر در مناطق مرزی خویش، تدابیری را در مورد انتقال و جابه‌جایی جمعیت‌های پراکنده آن مناطق اتخاذ می‌کنند (Merkle, 2003: 62).

از الزامات بنیادی در طرح‌های جابه‌جایی و اسکان مجدد و سکونگاه‌های روستایی رعایت اصول و ابعاد توسعه پایدار است. در دیدگاه‌های مختلف برای توسعه پایدار ابعاد گوناگونی در نظر گرفته می‌شود، اما آنچه به عنوان ابعاد اصلی این نوع رویکرد به توسعه مطرح می‌شود عبارتند از: بعد محیطی - اکولوژیک، بعد اجتماعی - فرهنگی، بعد اقتصادی، بعد کالبدی - فضایی و بعد نهادی - سیاسی (سعیدی، ۱۳۸۷: ۷). تحقیق حاضر که نشأت گرفته از «نظریه‌های موافق برنامه‌ریزی» و «نظریه‌های برنامه‌ریزی عقلایی» است، به دنبال بررسی تأثیر راهبرد اسکان مجدد بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی - فضایی در منطقه مورد مطالعه است. بنابراین، مدل مفهومی پژوهش که چارچوب نظری بر اساس آن شکل گرفته است در شکل ۱ نشان داده شده است.

با ردیابی در پیشینه پژوهش، تا کنون مطالعات متعددی در ارتباط با موضوعات ارزشیابی، اسکان مجدد و نیز طرح‌های عمران روستایی در ایران و خارج از ایران صورت پذیرفته است که در اینجا به برخی از این تحقیقات اشاره می‌گردد.

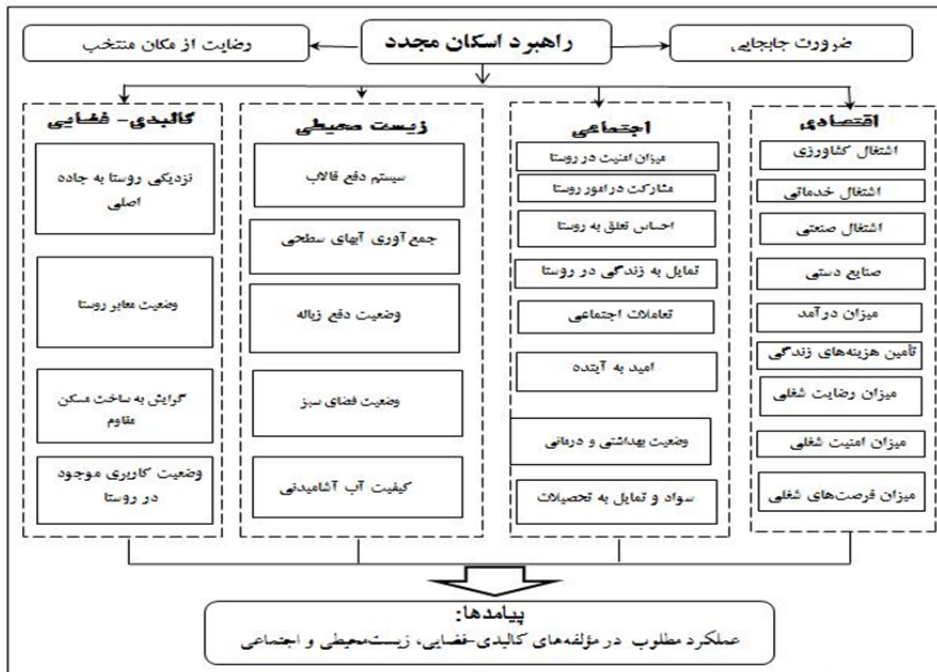
رحمتی و نظریان (۱۳۸۹)، در مقاله‌ای تحت عنوان «آثار اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی سکونتگاه‌های مشمول جابه‌جایی ناشی از ایجاد سدها (مطالعه موردی: سد گتوند علیا، رودخانه کارون) با استفاده از روش‌های آماری تجزیه و تحلیل شده و برای تعیین راهبردهای اسکان مجدد با استفاده از مدل سوات تمایلات و گرایش‌های کمی و کیفی افراد و خانوارهای ساکن مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج نشان داد که احداث سد به علت قرار گرفتن برخی روستاها و زمینهای کشاورزی در پشت مخزن سد، آثار اقتصادی و اجتماعی منفی فراوانی در پی دارد و این تبعات برای جوامع روستایی که به دلیل شرایط

سرمایه‌گذاری‌های دولت و بهبود رفاه روستاییان پیشنهاد می‌کند. فرض اساسی این دیدگاه آن است که رابطه معنی‌داری بین رشد و توسعه اقتصادی و دسترسی به امکانات و خدمات زیربنایی وجود دارد، بنابراین، مهمترین پدیده مورد بحث در این سیاست، جابه‌جایی برخی از روستاهاست که در ادبیات علمی از آن به عنوان «اسکان مجدد» نام برده می‌شود. مهمترین دلایل این گونه اسکان مجدد، عوامل طبیعی مانند در معرض سیل بودن، عدم امکان توسعه، زلزله، خشکسالی، رانش زمین و غیره، عوامل سیاسی همچون جنگ و طرح‌های عمرانی نظیر سدها، جاده‌ها و غیره است (رحمتی و نظریان، ۱۳۸۹: ۵۵). به بیانی روشن‌تر، اسکان مجدد برنامه‌ریزی شده با قصد و هدف قبلی طراحی به دنبال توسعه مراکز روستایی و بالا بردن سطح زندگی و رفاه مردم می‌باشد. در مقابل، اسکان مجدد برنامه‌ریزی نشده، سیاستی است که با انگیزه‌هایی غیر از بالا بردن مستقیم سطح زندگی و رفاه مردم اتخاذ می‌گردد، هرچند ممکن است به این هدف نیز نائل آیند. اساساً شانس موفقیت اسکان مجدها و تجمیع‌های داوطلبانه و برنامه‌ریزی شده بسیار بیشتر از اسکان مجدهای اجباری و برنامه‌ریزی نشده است؛ چرا که در بیشتر اسکان مجدهای برنامه‌ریزی نشده، میزان مشارکت و همکاری مردم چندان زیاد نیست و همین امر تأثیر قابل توجهی بر عدم موفقیت این شکل از طرح‌ها داشته است (جهاد دانشگاهی تهران، ۱۳۸۳: ۵۵). در این راستا، سیاست‌ها و اقدامات مربوط به اسکان مجدد روستاییان در کشورهای در حال توسعه همواره با انگیزه‌های مختلفی صورت می‌گیرد که مهمترین آنها عبارتند از:

۱- رویارویی با حوادث و مخاطرات طبیعی: بازسازی روستاها پس از وقوع حوادث طبیعی نظیر سیل، زلزله، طوفان و مانند آن و یا به منظور جلوگیری از وقوع این گونه حوادث، جابه‌جایی سکونتگاه‌های روستایی صورت می‌گیرد (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۳۶).

۲- اجرای برنامه‌های توسعه روستایی: عدم توازن در پراکندگی جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی به دلیل پراکندگی زیاد روستاهای کم جمعیت با فاصله قابل توجه از یکدیگر در برابر تعداد اندک نقاط پرجمعیت لزوم تجمیع یا اسکان مجدد را مطرح می‌کند. در برخی موارد نیز اجرای برنامه‌های توسعه ملی - منطقه‌ای ضرورت جابه‌جایی مکانی جمعیت و در مواردی ادغام روستاها را

خاص جغرافیایی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کاملاً به محیط جغرافیایی وابسته‌اند، دو چندان است.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

تفاوت معناداری در قبل و بعد از جابه‌جایی وجود نداشته است. آزادی و صیدایی (۱۳۹۶) در پژوهش خود تحت عنوان "ارزیابی طرح‌های جابه‌جایی روستایی از نظر مکان‌یابی با تأکید بر ابعاد محیطی- اکولوژیکی و فضایی- عملکردی (مطالعه موردی: روستاهای اسلامی و اندیشه- استان ایلام)" و با استفاده از مدل اکولوژیکی شهری، روستایی و صنعتی روش مکه‌هاگ و معیارهای پیشنهادی، نتیجه گرفتند که از نظر اکثر معیارهای مورد بررسی، روستاهای مورد مطالعه در شرایط مناسب و نیمه مناسب قرار دارند ولی روستای اسلامی از نظر شیب و روستای اندیشه از نظر قرار گرفتن در اراضی کشاورزی مرغوب در شرایط نامناسب قرار دارند. لذا با توجه به اینکه مکان‌یابی یک سکونتگاه در مکانی که همه استانداردها را دارا باشد، در بعضی مناطق بسیار مشکل و حتی غیر ممکن می‌باشد، نتیجه‌گیری می‌شود که مکان‌یابی روستاهای مورد مطالعه از نظر معیارهای مورد نظر، مناسب بوده است.

از میان محققان خارجی، لی و همکاران (۲۰۱۷) در تحقیق با عنوان "کاربرد پروژه‌های دولتی اسکان مجدد به عنوان یک استراتژی انطباق پایدار برای تغییرات اقلیمی" به بررسی وضعیت تغییرات اقلیمی و مهاجرت ناشی از عوامل زیست محیطی در چین پرداخته و سپس مطالعه موردی تجربی در شهرستان شاننان در شمال غربی چین، جایی که یک پروژه

محمدی استادکلایه و همکاران، (۱۳۹۱)، در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی اثرات الگوهای راهبرد اسکان مجدد پس از بلایای طبیعی بر کیفیت زندگی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای جابه‌جا شده شرق استان گلستان) و با روش پرسشنامه‌ای و استفاده از فرمول کوکران و طیف لیکرت نتیجه گرفتند که میانگین رضایت از کیفیت زندگی در الگوی جابه‌جایی محدود و الگوی تجمیع به ترتیب ۳/۳۶ و ۳/۶۷ است که بیشتر از میانگین نظری ۳ است. این امر نشان دهنده بهبود وضعیت این قلمرو نسبت به دوره قبل از اسکان مجدد در هر دو الگوی مورد مطالعه است. همچنین بررسی‌ها اختلاف معناداری را در میزان رضایت از کیفیت زندگی بین الگوهای تجمیع و جابه‌جایی نشان می‌دهد.

قراگوزلو و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیق خود به «ارزیابی اثرات کالبدی- فضایی جابه‌جایی در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی، شهرستان پلدختر)" پرداختند. روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی- تحلیلی بوده، روش جمع‌آوری اطلاعات مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی با استفاده از روش پیمایشی و تکمیل پرسشنامه بوده است. نتایج تحقیق حاکی از آن است که بیشترین تأثیر اسکان مجدد این روستاها در زمینه کالبدی و زیست محیطی بوده است. در مقابل کمترین پیامد حاصل از جابه‌جایی روستاهای مذکور در بعد اقتصادی بوده و

تکمیل پرسشنامه بوده است. برای تعیین شاخص‌های مورد بررسی، از منابع معتبر داخلی و خارجی استفاده شده است؛ بدین ترتیب آثار و پیامدهای طرح جابه‌جایی روستاهای لرنی علیا و سفلی مورد ارزشیابی قرار گرفته است. جامعه آماری مورد مطالعه شامل ۱۲۹ سرپرست خانوارهای روستاهای لرنی علیا و لرنی سفلی بودند که با استفاده از روش کوکران، ۸۴ خانوار به عنوان نمونه و با روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. شایان ذکر است با توجه به اینکه روستاهای لرنی علیا و سفلی در سایت قدیم و جدید با دو نام، ولی در واقع، در یک مکان و به طور چسبیده به هم استقرار یافته‌اند و دلایل جابه‌جایی دو روستا نیز مشابه است، در این پژوهش به عنوان یک سکونتگاه ولی با عنوان روستاهای لرینی علیا و سفلی مورد مطالعه قرار می‌گیرند. برای بررسی روایی پرسشنامه ارزشیابی اثرات کالبدی- فضایی جابه‌جایی و اسکان مجدد در سکونتگاههای روستاهای (نمونه لرنی علیا و سفلی)، پرسشنامه مربوط به سؤال اول در ۲ شاخص مربوط به مؤلفه ضرورت و رضایت از جابه‌جایی و مربوط به سؤال دوم در ۴ شاخص مربوط به مؤلفه کالبدی- فضایی؛ ۵ شاخص مربوط به مؤلفه زیست‌محیطی؛ ۸ شاخص مربوط به مؤلفه اجتماعی و ۹ شاخص مربوط به مؤلفه اقتصادی تدوین شد (جدول ۱) که جهت روایی به تعداد ۱۲ استاد دانشگاهی داده شد و از آنها در مورد هر سؤال و سنجش اهداف مربوطه نظرخواهی و پرسشنامه تأیید شد. سطح پایایی پرسشنامه تحقیق نیز با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۷۴۵ به دست آمد که بیانگر ضریب اعتماد بالا است و با استفاده از آزمون‌های t به وسیله نرم‌افزار SPSS مورد تحلیل قرار گرفته است.

اسکان مجدد دولتی ویژه به نام "برنامه گسترده مهاجرت شانگهای جنوبی" در پاسخ به تأثیرات مربوط به تغییرات آب و هوایی آغاز شده است. نتایج نشان داد که "برنامه گسترده مهاجرت شانگهای جنوبی" به ساکنان محلی کمک کرد که تغییرات اقلیمی را با کاهش مخاطرات در معرض خطر، ایجاد انگیزه مالی، بالا بردن استانداردهای زندگی و بهبود وضعیت احساسی، تعدیل کنند. این مطالعه کمک می‌کند تا نقش پروژه‌های اسکان مجدد دولتی را در انطباق با تغییرات اقلیمی پایدار آشکار گردد و در نتیجه، طراحی، سازماندهی و پیاده‌سازی برنامه‌های مشابه آینده را تسهیل می‌کند.

وانکلای (۲۰۱۷) در مقاله خود با عنوان "طرح جابه‌جایی و اسکان مجدد: از ریسک مربوط به فقرزدایی به فرصتی برای توسعه؟" مقدمه‌ای جامع در مورد پروژه جابه‌جایی و اسکان مجدد بیان می‌کند و با این طرح مسائل کلیدی روبرو می‌شود که در چه شرایطی باید پروژه‌ها و اسکان مجدد در آنجا ادامه یابد؛ و چه عواملی بر ایجاد شرایط مناسب مؤثر است؟ آیا معیشت ساکنین می‌تواند بازسازی یا بهبود پیدا کند؟ و چگونه عملیات اسکان مجدد می‌تواند بهبود پیدا کند؟ نتایج نشان می‌دهد که اگر چه پروژه اسکان مجدد در حرف و عمل در حال بهبود است، اما هنوز هم ممکن است به دلیل فقرزدگی خطرناک باشد و تلفات عاطفی داشته باشد. با این حال، انتظار می‌رود در شرایط مناسب، اسکان مجدد فرصتی برای توسعه باشد.

داده‌ها و روش کار

روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی- تحلیلی است. روش‌ها، فنون و ابزار جمع‌آوری اطلاعات نیز مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی با استفاده از روش پیمایشی و

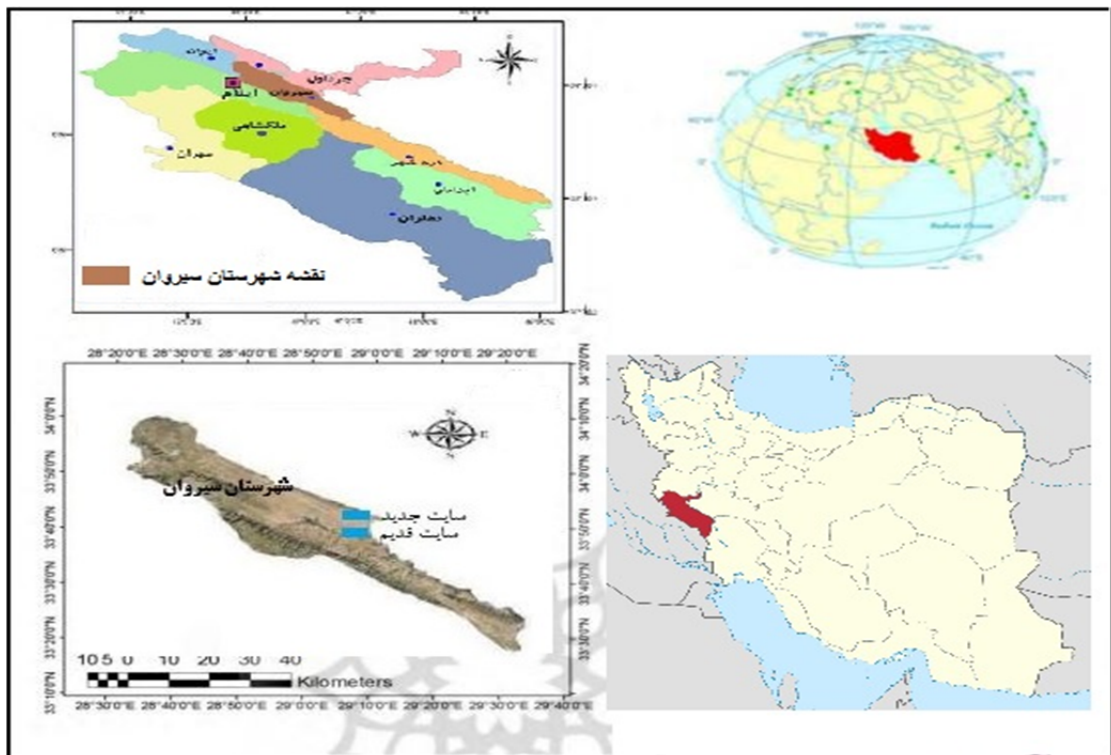
جدول ۱. مؤلفه‌ها و شاخص‌های پژوهش

سؤال	ابعاد	معرف	تعداد
اول	مدیریتی- نهادی (سیاسی)	ضرورت جابه‌جایی	۲
		رضایت از مکان منتخب	
دوم	کالبدی- فضایی	فاصله روستا از جاده‌های اصلی، رضایت از وضعیت معابر روستا، گرایش به ساخت مسکن مقاوم، رضایت از وضعیت کاربری‌های موجود در روستا	۴
		زیست‌محیطی	
	اجتماعی	رضایت از سیستم دفع فاضلاب، رضایت از جمع‌آوری آب‌های سطحی، رضایت از وضعیت دفع زباله‌ها، رضایت از وضعیت فضای سبز، کیفیت آب آشامیدنی	
اقتصادی	اجتماعی	میزان امنیت در روستا، مشارکت در امور روستا، احساس تعلق به روستا، تمایل به زندگی در روستا، تعاملات اجتماعی، امید به آینده، وضعیت بهداشتی و درمانی، سواد و تمایل به ادامه تحصیل	۸
		اقتصادی	
تعداد کل			۲۸

منبع: فراگوزلو و همکاران، ۱۳۹۳؛ علی‌نقی پور و پور رمضان، ۱۳۹۳؛ و گروه نویسندگان، ۱۳۹۴.

لومار، از شرق به اراضی ملی و از غرب نیز به زمین‌های کشاورزی محدود می‌شوند. هر دو روستای جابه‌جا شده قبل از جابجایی، بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵، در مجموع ۱۴۶ خانوار و ۵۹۶ نفر جمعیت داشته‌اند که تمامی آنها به مکان جدید انتقال یافته‌اند ولی علیرغم اجرای طرح جابه‌جایی، در آمارگیری نمونه ای سال ۱۳۹۰، به ۱۲۹ خانوار و ۵۲۵ نفر تقلیل یافته‌اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰) که دلایل آن بیشتر به دلایل جاذبه‌های شهری برای مهاجرت است تا ناشی از اجرای ناموفق طرح‌های روستایی؛ که این جاذبه‌های شهری، تأثیر بسیار زیادی نه تنها بر مهاجرت روستاها به شهرها دارد بلکه مهاجرت از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ‌تر را نیز در کشور سبب گردیده است؛ ولی به هر حال نمی‌توان نقش مسئولان در اجرای طرح در عدم فراهم نمودن فرصت‌های شغلی مطلوب برای روستائیان را نادیده گرفت (جدول ۲).

روستاهای لرنی علیا و سفلی از توابع دهستان لومار بخش مرکزی شهرستان سیروان در استان ایلام قرار دارد که به دلیل مشکلاتی از قبیل نداشتن فضای توسعه، در معرض سیل بودن و غیره و با هدف رفع مشکلات اهالی و بهبود شرایط زندگی در روستا و جلوگیری از مهاجرت آنها به مناطق دیگر، فرایند جابه‌جایی آن از سال ۱۳۸۵ شروع شد. روستاهای مکان قبلی اکنون فاقد کاربری خاصی می‌باشند و متروکه و بی‌استفاده شده‌اند (گزارش دهیاری روستای لرنی سفلی، ۱۳۹۵). روستاهای جدید لرنی علیا و سفلی که در حدود ۲ کیلومتری مکان قدیم روستاها و ۶ کیلومتری شهر لومار - مرکز شهرستان سیروان - استقرار دارند، با حدود ۳۴ هکتار مساحت، از نظر موقعیت ریاضی در ۴۶ درجه و ۴۵ دقیق طول شرقی و ۳۳ درجه و ۳۵ دقیقه عرض شمالی واقع شده‌اند (شکل ۲). همچنین، روستاهای یاد شده از نظر موقعیت نسبی، از شمال به کوه چرمین، از جنوب به جاده ارتباطی ایلام -

شکل ۲. موقعیت روستاهای مورد مطالعه

جدول ۲. تحولات جمعیتی و سال تصویب طرح جابجایی روستاهای تحت مطالعه.

سال تصویب	بعد از جابه‌جایی (۱۳۹۰)		قبل از جابه‌جایی (۱۳۸۵)		نام روستا
	جمعیت	خانوار	جمعیت	خانوار	
۱۳۸۴	۵۲۵	۱۲۹	۵۹۶	۱۴۶	لرنی علیا و سفلی

منخذ: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان ایلام، ۱۳۹۴؛ و مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰.

ضرورت اجرای سیاست اسکان مجدد روستاها مبتنی بر نگرش روستاییان

در این شاخص، ۵۰ نفر (۵۹/۵) درصد از جامعه آماری مورد بررسی ضرورت جابه‌جایی را خیلی زیاد اعلام کرده‌اند، ۱۸ نفر (۲۱ درصد) زیاد، ۸ نفر (۹/۵ درصد) متوسط و ۵ نفر (۶ درصد) ضرورت جابه‌جایی را کم و ۳ نفر (۲/۵ درصد) خیلی کم دانسته‌اند. لذا میانگین ضرورت جابه‌جایی از نگاه ساکنان برابر با ۴/۲۷ یعنی زیاد بوده است.

در ارتباط با میزان رضایت از مکان انتخاب شده نیز ۳۶ نفر (۴۵ درصد) خیلی زیاد، ۲۲ نفر (۲۶ درصد) زیاد، ۱۲ نفر (۱۴/۲ درصد) متوسط، ۸ نفر (۹/۵ درصد) کم و ۶ نفر (۷/۱ درصد) خیلی کم را انتخاب نموده‌اند و میانگین رضایت از مکان منتخب ۳/۸۸ یعنی زیاد بوده است (جدول ۳).

جدول ۳. ضرورت جابه‌جایی و میزان رضایت ساکنان از مکان انتخاب شده

شاخص	میانگین	مقدار T	درجه آزادی	سطح معناداری
ضرورت جابه‌جایی	۴/۲۷	۳۵/۹۱۹	۸۳	۰/۰۰۰
رضایت از مکان انتخاب شده	۳/۸۸	۲۸/۱۱۹	۸۳	۰/۰۰۰

نموده‌اند، زیرا برخلاف گذشته که فاضلاب‌های خانگی در محیط روستا رها می‌شدند، سیستم دفع فاضلاب نیز در این مسکن بهبود یافته است.

روستاییان شاخص "رضایت از جمع‌آوری آبهای سطحی روستا" را با میانگین ۴/۲۰ در حد خیلی زیاد اعلام نموده‌اند؛ زیرا بعد از جابه‌جایی روستاهای مورد مطالعه، اجرای ساز و کارهای جمع‌آوری آب‌های سطحی و هدایت آن به سمت پایین‌دست روستا، علاوه بر جلوگیری از امکان ایجاد آلودگی در شبکه توزیع آب روستا، مشکلات بهداشتی محیط روستا و انتقال آب‌های سطحی به پایین دست روستا رفع گردیده است که این موجب رضایت روستائیان شده است.

پاسخگویان در شاخص "رضایت از وضعیت دفع زباله‌ها در روستا" برابر با میانگین ۳/۱۳ در حد متوسط ارزیابی نموده‌اند که نسبت به مکان قبلی روستا رضایت بیشتری دارند. در این رابطه نایستی از عملکرد بهتر نسبی دهیاری‌های در روستاهای تحت بررسی غافل بود؛ زیرا بنا به اظهارات روستائیان، دهیاری‌های این دو روستا فعالیت قابل قبولی ارائه داده است و تلاش زیادی جهت آموزش و توان‌افزایی روستائیان و مردم بومی و محلی در زمینه دفع زباله به عمل آورده‌اند که البته قرار داشتن مقرر جدید روستا در

روستاها لرنی علیا و سفلی در کنار شبکه‌های انتقال آب با سرانه ۳۰۰ لیتر در روز برای هر نفر، گاز و برق شهرستان استقرار پیدا کرده‌اند. اهالی این روستاها شبکه مخابرات (تلفن همراه) را به نحو مطلوب به کار می‌گیرند. همچنین، در حاشیه جاده اصلی شهرستان که مرکز شهرستان را به مرکز استان وصل می‌کند، مکان‌یابی شده‌اند (شرکت آب و فاضلاب روستایی شهرستان سیروان (۱۳۹۳)).

شرح و تفسیر نتایج

برای اندازه‌گیری آزمون، طیف به درجاتی از خیلی کم (۰ تا ۱۰)، کم (۱ تا ۲)، متوسط (۳ تا ۴)، زیاد (۵ تا ۶) و خیلی زیاد (۷ تا ۱۰) تقسیم‌بندی طیف معمول لیکرت است که مبنای این تقسیم‌بندی طیف معمول لیکرت است که ارزش‌گذاری گویه‌ها بطور دلخواه انجام می‌شود.

همان‌طور که نتایج حاصله از یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد پاسخگویان ضرورت اجرای طرح جابه‌جایی و اسکان مجدد را با میانگین (۴/۲۷) در حد خیلی زیاد اعلام کردند.

با توجه به مطالب بیان شده و اینکه روستاهای لرنی علیا و سفلی به دلیل قرارگرفتن در اراضی شیب‌دار (بیش از ۹ درجه)، فاقد درجه شیب استاندارد لازم (کمتر از ۶ درجه است، و اینکه به دلیل مشکلاتی از قبیل نداشتن فضای توسعه، شبکه معابر نامناسب، مشکلات بهداشتی و درمانی، مشرف بودن ساختمان‌ها بر یکدیگر، در معرض سیل بودن و غیره موجب شده است تا شرایط لازم برای ساکنین را نداشته و پاسخگویان روستایی ضرورت اجرای طرح جابه‌جایی و اسکان مجدد را با میانگین خیلی زیاد ارزیابی نمایند. پاسخگویان همچنین با میانگین (۳/۸۸) یعنی با درجه زیاد از اجرای طرح اظهار رضایت نموده‌اند که دلایل این نتایج را در تحلیل شاخص‌های پیش‌روی این پژوهش ذکر می‌گردد.

تحلیل اثرات کالبدی - فضایی اجرای سیاست اسکان مجدد

پیامدهای زیست‌محیطی روستاییان در شاخص "رضایت از سیستم دفع فاضلاب در روستا" با میانگین برابر با ۳/۹۷ یعنی در حد زیاد ارزیابی

آب آشامیدنی روستا" برابر با ۳/۹۴ در حد زیاد بوده است که این مسئله بیشتر مربوط به اقدامات اداره آب و فاضلاب روستایی در جهت حفظ کیفیت آب آشامیدنی سطح روستاها به صورت شبانه‌روزی یعنی پایش مستمر آب از لحاظ میکروبی و پیگیری رفع موارد آلودگی این دو روستا است تا این که ناشی از تدبیر برنامه‌ریزان متولی جابه‌جایی باشد؛ ولی به هر حال، نقش متولیان جابه‌جایی و همچنین عملکرد مسئولین دهیاری دو روستا نیز در این روند بی‌تأثیر نبوده است (جدول ۴).

جوار جاده اصلی که معمولاً در معرض دید مسئولین استانی و شهرستانی تردد می‌کنند، بی‌تأثیر نبوده است. همچنین، پاسخگویان شاخص "رضایت از وضعیت فضای سبز روستا" برابر با ۳/۹۷ در حد زیاد ارزیابی نموده‌اند. به احتمال زیاد، یکی از دلایل رضایت زیاد روستائیان از وضعیت فضای سبز به همان شاخص رضایت از وضعیت کاربری‌های مختلف در روستا بر می‌گردد که در این زمینه فضای آزاد طبیعی زیادی به سرانه روستا اختصاص داده است. نهایتاً شاخص زیست‌محیطی "میزان رضایت از کیفیت

جدول ۴. پیامدهای زیست‌محیطی جا به جایی

شاخص	میانگین	مقدار T	درجه آزادی	سطح معناداری
رضایت از سیستم دفع فاضلاب روستا	۳/۹۷	۳۳/۸۹۴	۸۳	۰/۰۰۰
رضایت از جمع‌آوری آب‌های سطحی روستا	۴/۲۰	۳۴/۱۵۳	۸۳	۰/۰۰۰
رضایت از وضعیت دفع زباله‌های روستا	۳/۱۳	۲۰/۰۷۷	۸۳	۰/۰۰۰
رضایت از وضعیت فضای سبز روستا	۳/۹۷	۲۹/۵۸۳	۸۳	۰/۰۰۰
رضایت از کیفیت آب آشامیدنی روستا	۳/۹۴	۳۱/۸۵۲	۸۳	۰/۰۰۰

زندگی در روستا" برابر با ۳/۰۵ یعنی گرایش به متوسط مشاهده می‌گردد که البته گرایش مطلوبی نسبت به شاخص‌های قبلی به حساب نمی‌آید ولی نسبت به میزان تمایل زندگی در مکان قبلی دو روستای تحت بررسی قابل ملاحظه است که در این رابطه می‌توان به میزان کلی موفقیت طرح جابه‌جایی مرتبط دانست، زیرا نهایتاً میزان رضایت روستائیان از وضعیت کلی روستا مثل امکانات بهداشتی، فضای سبز، شبکه معابر، اشتغال و غیره بر میزان تمایل به زندگی در روستا مؤثر بوده است. روستائیان در شاخص "تعاملات اجتماعی" میانگین برابر با ۳/۳۵ در حد متوسط اعلام نموده‌اند که باز هم همان دلایلی که برای شاخص قبلی قائل بودیم برای این شاخص قائل هستیم زیرا تعاملات اجتماعی مقوله‌ای است که از شاخص‌های دیگر متأثر است و میزان مشارکت، میزات تمایل به زندگی، میزان احساس تعلق و امنیت همگی بر مقوله تعاملات اجتماعی مؤثر است. در شاخص "میزان امید به آینده" برابر با ۳/۵۸ یعنی گرایش به زیاد را نشان می‌دهد که این نتایج می‌تواند همچون شاخص قبلی ناشی از رضایت کلی از وضعیت شاخص‌های روستا باشد که امید به آینده را افزایش داده است. در شاخص "وضعیت بهداشتی و درمانی" میانگین برابر با ۳/۱۷ یعنی متوسط اعلام شده است. علت عدم رضایت بالای روستائیان از وضعیت بهداشتی و درمانی این است که

- پیامدهای اجتماعی - فرهنگی

روستائیان در شاخص "میزان امنیت در روستا" میانگین برابر با ۴/۴۲ در حد خیلی زیاد را اعلام نموده‌اند که نشان از بهترین وضعیت احساس امنیت است و تا حد زیادی ناشی از افزایش شاخص برخورداری روستاها در دسترسی به امکانات و زیرساخت‌های عمرانی و رفاهی، دسترسی به پاسگاه پلیس، کیفیت روشنایی معابر، جمعیت قابل توجه روستا، فاصله از جاده‌های اصلی و عملکرد تجهیزات ارتباط روستایی است که در روستاهای تحت مطالعه شاهد هستیم. در شاخص "مشارکت در امور روستا" برابر با ۳/۹۲ یعنی گرایش به زیاد ارزیابی گردیده است که در این رابطه عواملی چون وجود فرهنگ مشارکت سنتی و تبلور آن در مشارکت جدید روستائیان، تلاش دهیاری در ترغیب و آموزش و بالا بردن سطح مشارکت روستائیان و اعتقاد به دخالت روستائیان در امور روستایی بر این نتایج تأثیر گذار بوده‌اند. در شاخص "میزان احساس تعلق به روستا" میانگین برابر با ۳/۶۱ در حد زیاد را اعلام نموده‌اند. البته در مکان قبلی روستاها هم میزان احساس تعلق به روستا خیلی زیاد بوده است ولی آنچه مهم است این است که خوشبختانه مسئولین طرح جابه‌جایی در اجرای طرح خود به این مورد توجه خاص مبذول داشته‌اند و روستائیان در مکان جدید خود میزان احساس تعلق خود به روستای خود را از دست نداده‌اند. در شاخص "میزان تمایل به

در روستا غیر از یک خانه بهداشت، از امکانات بالایی برخوردار نیست ولی چون این روستا در کنار جاده اصلی قرار گرفته و تا شهر لومار که مجهز به امکانات بهداشتی و درمانی نسبتاً خوبی است روستائیان میانگین میزان وضعیت بهداشتی و درمانی را در حد متوسط اعلام نموده‌اند.

در نهایت "شاخص میزان سواد و تمایل به ادامه تحصیل" برابر با ۳/۳۳ یعنی در حد متوسط ارزیابی شده است که این میزان ناشی از وضعیت استقرار مراکز علمی و دانشگاهی و نزدیکی نسبی به این مراکز است که بر تمایل روستائیان به ادامه تحصیل و سطح سواد آنان تأثیر گذاشته است (جدول ۵).

جدول ۵. پیامدهای اجتماعی - فرهنگی جابه‌جایی.

شاخص	میانگین	مقدار T	درجه آزادی	سطح معناداری
میزان امنیت در روستا	۴/۴۲	۴۲/۱۸۷	۸۳	۰/۰۰
مشارکت در امور روستا	۳/۹۲	۲۶/۶۶۵	۸۳	۰/۰۰۰
احساس تعلق به روستا	۳/۶۱	۲۳/۲۳۵	۸۳	۰/۰۰۰
تمایل به زندگی در روستا	۳/۰۵	۱۹/۳۰۲	۸۳	۰/۰۰۰
تعاملات اجتماعی	۳/۳۵	۲۴/۲۲۱	۸۳	۰/۰۰۰
امید به آینده	۳/۵۸	۲۷/۷۳۱	۸۳	۰/۰۰۰
وضعیت بهداشتی درمانی	۳/۱۷	۲۷/۰۳۳	۸۳	۰/۰۰۰
سواد و تمایل به ادامه تحصیل	۳/۳۳	۲۵/۱۳۰	۸۳	۰/۰۰۰

- پیامدهای اقتصادی

در شاخص "میزان اشتغال در بخش کشاورزی" میانگین برابر با ۳/۰۳ یعنی در حد متوسط را نشان می‌دهد. واقعیت این است که عدم روند افزایشی قابل توجه بخش اشتغال کشاورزی، قبل از اینکه معلول پیامدهای جابه‌جایی باشد بیشتر معلول عدم گسترش قابل توجه عواملی از قبیل مکانیزاسیون، تنوع‌بخشی، تزریق سرمایه و اعتبارات به بخش کشاورزی و عملکرد دهیاری روستاهای مورد مطالعه است که در جای خود قابل تأمل است. در شاخص "میزان اشتغال در بخش خدمات" میانگین برابر با ۲/۵۵ یعنی در حد کم توسط روستائیان ارزیابی شده است. این وضعیت همچون شاخص قبلی مشارکت دولت در این زمینه را می‌طلبد زیرا کارآفرینی از طریق خدمات اجتماعی، بهداشتی، فنی، آموزشی، تجارت، اقتصادی و مالی و ارتباطی از جمله مهمترین زمینه‌های قابل توسعه و اشتغال‌زا در مناطق روستایی هستند که متأسفانه در روستاهای تحت مطالعه چشم‌گیر نیست. در شاخص "میزان اشتغال در بخش صنعت" میانگین برابر با ۲/۸۸ در حد متوسط ارزیابی شده است که درجه قابل توجه‌ای را نشان نمی‌دهد؛ دلایل آن می‌تواند ناشی از عواملی چون کافی نبودن حمایت و پشتیبانی از کارآفرینی و نوآوری، ضعف نهادهای جمعی و تشکل‌های حرفه‌ای، وجود محدودیت‌های مختلف در دستیابی به تسهیلات اعتباری و وام‌های بانکی،

عدم دسترسی به اطلاعات صحیح و کافی، محدود بودن تجربه و توانایی، فراهم نبودن زمینه برای آموزش و ایجاد مهارت می‌باشد. در شاخص "میزان وضعیت صنایع دستی" میانگین برابر با ۲/۶۴ یعنی در حد پایین درجه متوسط اعلام گردیده است که وضعیت معلول عواملی از قبیل نبود سرمایه کافی و حمایت نه چندان زیاد دولت، کمبود آموزش جهت ارتقای کارایی، ضعف بازاریابی، عدم تمایل بالای روستائیان لرنی علیا و سفلی به طور سنتی به اشتغال در صنایع دستی است. در شاخص "میزان درآمد" برابر با ۲/۴۸ یعنی در حد متوسط و در شاخص "میزان تأمین هزینه‌های جاری زندگی" برابر با ۳/۲۶ یعنی در حد متوسط از طرف روستائیان اعلام گردیده است که واضح است این دو شاخص به هم مرتبط هستند یعنی میزان درآمد بر تأمین هزینه‌های زندگی تأثیر گذار است؛ با عنایت به اینکه شغل اصلی مردم دامداری و کشاورزی است و صنایع دستی و وضعیت خدمات در روستا زیاد چشم‌گیر نیست، در نتیجه انتظار از میزان درآمد زیاد و بالاتر از متوسط و میزان بالای تأمین هزینه‌های جاری زندگی بی مورد است.

همچنین شاخص‌های "میزان رضایت شغلی" برابر با ۳/۰۵ یعنی در حد متوسط و "میزان امنیت شغلی" برابر با ۲/۷۳ یعنی در حد متوسط ارزیابی گردیده است؛ لذا از آنجایی که روستائیان شاغل در بخش کشاورزی و دامداری می‌باشند و

نهایتاً در شاخص "میزان فرصت‌های شغلی" نیز میانگین برابر با ۲/۹۹ یعنی در حد متوسط بوده است که البته این میزان متوسط از رضایت ناشی از مهاجرت فصلی روستاییان به شهرها، اشتغال در امور کارگری، مغازه‌داری، صنایع روستایی و غیره است که تا حدی بر تنوع شغلی آنها تأثیر گذاشته است (جدول ۶).

دارای زمین‌های ثابت و تعدادی دام می‌باشند، در نتیجه نه رضایت بالایی از شغل خود دارند و نه خیلی ناراضی از وضعیت شغلی خود هستند؛ ولی از این جهت که زندگی کشاورزی آنان وابسته به باران و شرایط آب و هوایی است و ترس از خشکسالی و آفات زراعی و دامی امنیت شغلی آنان را تهدید می‌کند، لذا میزان امنیت شغلی آنان متوسط و رو به پایین است.

جدول ۶. پیامدهای اقتصادی جابه‌جایی

شاخص	میانگین	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری
میزان اشتغال در بخش کشاورزی	۳/۰۳	۲۴/۰۷۱	۸۳	۰/۰۰۰
میزان اشتغال در بخش خدمات	۲/۵۵	۲۷/۴۳۱	۸۳	۰/۰۰۰
میزان اشتغال در بخش صنعت	۲/۸۸	۲۲/۰۶۹	۸۳	۰/۰۰۰
میزان وضعیت صنایع دستی	۲/۶۴	۲۰/۳۷۷	۸۳	۰/۰۰۰
میزان درآمد	۲/۴۸	۲۱/۹۲۲	۸۳	۰/۰۰۰
میزان تأمین هزینه‌های جاری زندگی	۳/۲۶	۲۴/۸۳۹	۸۳	۰/۰۰۰
میزان رضایت شغلی	۳/۰۵	۲۶/۵۵۸	۸۳	۰/۰۰۰
میزان امنیت شغلی	۲/۷۳	۲۱/۲۵۴	۸۳	۰/۰۰۰
میزان فرصت‌های شغلی	۲/۹۹	۲۱/۱۶۳	۸۳	۰/۰۰۰
کل	۲/۹۳	۲۳/۹۱۷	۸۳	۰/۰۰۰

در شاخص "گرایش به ساخت مسکن مقاوم" برابر با ۴/۰۷ در حد زیاد ارزیابی گردیده است؛ زیرا فاصله اندک روستاهای جابه‌جا شده از شهر و افزایش بیشتر تغییرات فرهنگی در زندگی روستاییان، ترس از میزان استحکام مسکن بومی و تلاش برای ارتقای موقعیت اجتماعی موجب گرایش روستائیان به ساخت مسکن مقاوم با نظارت نظام مهندسی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی گردیده است.

در شاخص "رضایت از وضعیت کاربری‌های موجود در روستا" نیز میانگین رضایت ۳/۷۴ یعنی در حد زیاد محاسبه شده است؛ این میزان رضایت می‌تواند ناشی از مساحت اختصاص یافته به کاربری‌های روستاها اعم از تجاری، آموزشی، مذهبی و غیره باشد که برابر با ۳۴۰.۰۰۰ متر مربع معادل ۳۴ هکتار مساحت است که با توجه به جمعیت ۵۲۵ نفری روستا، سرانه آن برابر ۶/۶۴۷ متر مربع به ازای هر نفر می‌باشد (جدول ۷).

پیامدهای کالبدی - فضایی

در شاخص "فاصله روستا از جاده اصلی" میانگین این فاصله از نگاه ساکنان برابر با ۴/۵۱ و گرایش به خیلی زیاد گزارش شده است؛ زیرا مکان قبلی روستا، فاصله قابل توجهی با جاده اصلی داشت و این شرایط ارتباطی را برای ساکنین دشوار کرده بود و لذا با مکان‌یابی مناسب دو روستا در جوار جاده اصلی، رضایت ساکنین روستایی افزایش یافته است. در شاخص "میزان رضایت از وضعیت معابر روستا" میانگین ۳/۸۶ و گرایش به زیاد مشاهده می‌گردد؛ زیرا وضعیت معابر پس از اجرای طرح جابجایی به نسبت قبل از آن وضعیت بهتری یافته و روستاییان از این بخش که شامل کیفیت جدول‌گذاری‌ها و پوشش پیاده‌روها و نیز کیفیت معابر و تناسب آنها با نیاز روستاییان می‌باشد رضایت قابل توجهی دارند و این‌گونه به نظر می‌رسد که بخش عمده اقدامات و هزینه‌های صرف شده در طرح جابه‌جایی در بخش بهسازی و نوسازی معابر روستایی انجام گرفته است.

جدول ۷. پیامدهای کالبدی- فضایی جابجایی و اسکان مجدد

شاخص	میانگین	مقدار T	درجه آزادی	سطح معناداری
فاصله روستا از جاده‌های اصلی	۴/۵۱	۴۶/۰۳۰	۸۳	۰/۰۰۰
رضایت از وضعیت معابر روستا	۳/۸۶	۲۷/۵۸۸	۸۳	۰/۰۰۰
گرایش به ساخت مسکن مقاوم	۴/۰۷	۳۸/۱۱۱	۸۳	۰/۰۰۰
رضایت از وضعیت کاربری‌های موجود در روستا	۳/۷۴	۲۸/۴۶۵	۸۳	۰/۰۰۰

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد اجرای سیاست اسکان مجدد روستاهای مورد مطالعه، میانگین مؤلفه کالبدی (۴/۰۸) و در حد زیاد نشان می‌دهد و میانگین سایر مؤلفه اعم از مؤلفه‌های زیست‌محیطی (۳/۷۰) و در حد زیاد، اجتماعی

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد اجرای سیاست اسکان مجدد روستاهای مورد مطالعه، میانگین مؤلفه کالبدی (۴/۰۸) و در حد زیاد نشان می‌دهد و میانگین سایر مؤلفه اعم از مؤلفه‌های زیست‌محیطی (۳/۷۰) و در حد زیاد، اجتماعی

جدول ۸. اثرات کلان جابه‌جایی بر روستاهای مورد مطالعه

مؤلفه	میانگین	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری
زیست محیطی	۳/۷۰	۲۸/۵۶۳	۸۳	۰/۰۰۰
اجتماعی	۳/۴۳	۲۵/۹۸۴	۸۳	۰/۰۰۰
اقتصادی	۲/۹۳	۲۴/۹۹۵	۸۳	۰/۰۰۰
کالبدی	۴/۰۸	۳۶/۲۱۲	۸۳	۰/۰۰۰
کل	۳/۵۴	۲۸/۹۳۸۵	۸۳	۰/۰۰۰

حاکمی از این است که فاصله روستا از جاده‌های اصلی با میانگین (۴/۵۱) در حد خیلی زیاد، رضایت از وضعیت معابر روستا با میانگین (۳/۸۶) در حد زیاد، گرایش به ساخت مسکن مقاوم با میانگین (۴/۰۷) در حد زیاد، رضایت از وضعیت کاربری‌های موجود در روستا با میانگین (۳/۷۴) در حد زیاد، و میانگین کلی (۴/۰۸) در حد زیاد برآورده گردیده است که نشان از موفقیت این طرح و توجه به وضعیت کالبدی - فضایی روستاها داشته است.

مؤلفه زیست‌محیطی

بررسی دیدگاه‌های روستاییان در ارتباط با پیامدهای زیست‌محیطی، نشان از رضایت آنان از اوضاع رضایت‌مندی از سیستم دفع فاضلاب روستا با میانگین (۳/۹۷) در حد زیاد دارد. همان‌گونه که پیش‌تر عنوان شد، مسکن این روستاها بعد از جابه‌جایی با استفاده از مصالح بادوام و اصول مهندسی ساخته شده‌اند، در همین راستا، سیستم دفع فاضلاب نیز در این مسکن بهبود یافته است. در ارتباط با شاخص رضایت از جمع‌آوری آبهای سطحی روستا نیز با میانگین (۴/۲۰) در حد زیاد ارزیابی گردیده است؛ زیرا بعد از جابه‌جایی روستاهای

بحث و نتیجه‌گیری

در خصوص ارزشیابی طرح اسکان مجدد در مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی- فضایی و همچنین ضرورت و رضایت از مکان منتخب، که از بررسی ۲۸ شاخص به دست آمد، نتایج ذیل حاصل گردیده است:

ضرورت جابه‌جایی: با توجه به تحلیل انجام گرفته، میانگین شاخص‌های ضرورت جابه‌جایی با میانگین (۴/۲۷) که در حد خیلی زیاد ارزیابی گردیده است. این نتیجه منطقی است. زیرا، دلایل اصلی جابه‌جایی روستاهای لرنی علیا و سفلی، به دلیل محدودیت فیزیکی و عدم پتانسیل کافی برای توسعه و نیز مشکلات کالبدی و بهداشتی بود.

رضایت از مکان منتخب: روستاییان، میزان رضایت خود را از جابه‌جایی با میانگین (۳/۸۸) و با درجه زیاد ذکر نموده‌اند. به علاوه، رضایت در حد زیاد از مکان منتخب برای جابه‌جایی باعث شده است که این طرح بتواند در نهایت توفیق قابل توجهی داشته باشد.

مؤلفه کالبدی- فضایی

نتایج آزمون میانگین در شاخص‌های مؤلفه کالبدی- فضایی

به زندگی در روستا" (۳/۰۵) در حد خیلی زیاد، "تعاملات اجتماعی" با میانگین (۳/۳۵) در حد زیاد، "امید به آینده" با میانگین (۳/۵۸) در حد زیاد، "وضعیت بهداشتی و درمانی" با میانگین (۳/۱۷) در حد متوسط و "سواد و تمایل به ادامه تحصیل" با میانگین (۳/۳۳) در حد زیاد گزارش گردیده است، تمامی این شاخص‌ها به نحوی با هم در تعامل هستند و بر همدیگر مؤثرند و میزان موفقیت موفقیت طرح جابه‌جایی را نشان می‌دهد.

مؤلفه اقتصادی

بررسی دیدگاه‌های روستاییان در ارتباط با پیامدهای اقتصادی، نتایج بیان‌کننده این واقعیت است که طرح مذکور نتوانسته است در زمینه شاخص‌های اقتصادی موفقیتی در حد دیگر شاخص‌ها را کسب کند؛ تنها در شاخص "میزان تأمین هزینه‌های جاری زندگی" با میانگین (۳/۲۶) در حد زیاد و توانسته است موفق گردد و در دیگر شاخص‌ها اعم از "میزان اشتغال در بخش کشاورزی" در حد متوسط (۳/۰۳)، "میزان اشتغال در بخش خدمات" در حد کم (۲/۵۵)، "میزان اشتغال در بخش صنعت" در حد متوسط (۲/۸۸)، "میزان وضعیت صنایع دستی" در حد متوسط (۲/۶۴)، "میزان درآمد" در حد کم (۲/۴۸)، "میزان رضایت شغلی" در حد متوسط (۳/۰۵)، "میزان امنیت شغلی" در حد متوسط (۲/۷۳) و "میزان فرصت شغلی" در حد متوسط (۲/۹۹) و "کلی" (۲/۹۳) در حد متوسط گزارش شده‌اند.

بر اساس یافته‌ها پژوهش، این نتایج قابل توجه است:

در بین ابعاد مختلف روستاهای جابه‌جا شده، مهمترین بعدی که مورد توجه قرار گرفت، بعد کالبدی - فضایی (البته کالبدی) است. این مساله، اگر چه به‌عنوان یک ساختار برای عینیت‌یابی روستا ضروری است، ولی این ساختار با کارکردهایش نمی‌تواند بدون توجه به ساختارها و کارکردهای نظام روستایی در سایر ابعاد شکل گیرد، نکته‌ای که نظام برنامه‌ریزی به‌علت وظیفه ذاتی خود در تأمین زیرساخت‌ها بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. این جهت‌گیری، در میان مدت و دراز مدت زمینه‌ساز هدر رفت منابع خواهد شد. با توجه به مطالب بیان شده و علیرغم اینکه در مکان قبلی، روستاهای لرینی و علیا سفلی به دلیل قرارگرفتن در اراضی شیب‌دار، استاندارد لازم را از این حیث نداشته‌اند و نیز به دلیل استقرار در اراضی کشاورزی، احتمال تغییر کاربری این اراضی را فراهم کرده بود و بیم آن می‌رفت که

مورد مطالعه، اجرای حفاری کانال جمع‌آوری آب‌های سطحی و هدایت آن به سمت پایین دست روستا، علاوه بر جلوگیری از امکان ایجاد آلودگی در شبکه توزیع آب روستا، مشکلات بهداشتی محیط روستا و انتقال آب‌های سطحی به پایین دست روستا رفع گردیده است که این موجب رضایت زیاد روستاییان شده است.

در ارتباط با شاخص "رضایت از وضعیت دفع زباله‌های روستا"، نتایج حاکی از رضایت روستاییان با میانگین (۳/۱۳) در حد متوسط است و دلیل آن این است که در واقع برنامه‌ریزی اجرایی خاصی جهت دفع زباله روستاها اجرا نشده است.

در شاخص "رضایت از وضعیت فضای سبز روستا"، نتایج حاکی از رضایت روستاییان با میانگین (۳/۹۷) در حد زیاد برآورد شده است که هر چند این موفقیت به صورت بخشی و با تکیه بر بعد کالبدی اتفاق افتاده باشد، ولی واقعیت این است که در این بعد تحول صورت گرفته است.

در ارتباط با "رضایت از کیفیت آب آشامیدنی روستا" با میانگین (۳/۹۴) در حد زیاد گزارش شده است که این مسئله بیشتر مربوط به اقدامات اداره آب و فاضلاب روستایی در جهت حفظ کیفیت آب آشامیدنی سطح روستاها به‌صورت شبانه‌روزی یعنی پایش مستمر آب از لحاظ میکروبی و پیگیری رفع موارد آلودگی این دو روستا است تا اینکه ناشی از تدبیر برنامه‌ریزان متولی جابه‌جایی باشد؛ ولی به هر حال، نقش متولیان نیز در این روند بی‌تأثیر نبوده است.

مؤلفه اجتماعی

نتایج مؤلفه اجتماعی نشان می‌دهد در روستاهای جابه‌جا شده، میانگین کلی ۴/۰۸ نشان‌دهنده تأثیرگذاری این عامل بر رضایت روستاییان و موفقیت طرح در حد زیاد است؛ از جمله در رابطه با شاخص "میزان امنیت در روستا" با میانگین (۴/۴۲) در حد خیلی زیاد گزارش گردیده است که نشان از بهترین وضعیت احساس امنیت می‌باشد و تا حد زیادی ناشی از افزایش شاخص برخورداری روستاها در دسترسی به امکانات و زیرساخت‌های عمرانی و رفاهی، دسترسی به پاسگاه پلیس، کیفیت روشنایی معابر، جمعیت قابل توجه روستا، فاصله اندک از جاده‌های اصلی و عملکرد تجهیزات ارتباط روستایی است که در روستاهای تحت مطالعه شاهد هستیم. در ارتباط با شاخص‌های "میزان مشارکت در روستا" با میانگین (۳/۹۲) در حد زیاد، "احساس تعلق به روستا" با میانگین (۳/۶۱) در حد خیلی زیاد، "تمایل

در امور مربوط به عمران و توسعه روستاها به طرق مختلف مورد تأکید قرار می‌گیرد اما در عمل شکاف فراوانی بین مسئولین و روستاییان وجود دارد و این در صورتی است که مردم به عنوان عاملان اصلی و ذینفع به عنوان قدرت‌های محلی می‌توانند تأثیرگذاری بالایی در موفقیت این قبیل طرح‌ها و برنامه‌ها داشته باشند.

از سوی دیگر یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که قلمرو شاخص‌های اقتصادی از جمله درآمد و اشتغال با توجه به این که امتیاز پایین‌تری را در بین قلمروهای مورد بررسی کیفیت زندگی به خود اختصاص داده است نیاز به بررسی و توجه بیشتری دارد که این امر موجب شده تا روستاییان به مهاجرت‌های فصلی به سایر مکان‌ها از جمله مراکز استان و شهرهای بزرگ ادامه دهند. لذا، آموزش مشاغل مهارتی و فنی به روستاییان به‌ویژه جوانان، ایجاد تنوع شغلی و ایجاد بیمه‌های کم هزینه شغلی مخصوص روستاییان برای افزایش ضریب امنیت شغلی از جمله پیشنهادهایی است که می‌توان جهت بهبود این قلمرو در منطقه مورد مطالعه ارائه داد.

در رابطه با شاخص "میزان احساس تعلق به روستا" هر چند میانگین برابر با ۳/۶۱ در حد زیاد را اعلام نموده‌اند و مسئولین طرح جابه‌جایی در اجرای طرح به این مورد توجه خاص مبذول داشته‌اند و روستاییان در مکان جدید خود تا حد زیادی میزان احساس تعلق خود به روستای خود را از دست نداده‌اند ولی جهت احساس تعلق کامل روستاییان به مکان جدید و نیز به جهت اینکه در بازدید میدانی، روستاییان اظهار می‌کردند که جدیداً درر مواردی افراد غریبه اقدام به خرید مسکن در روستاهای جابه‌جا شده نموده‌اند؛ لذا ضرورت دارد مسئولین متولی جهت جلوگیری از آسیب رساندن به تعلق روستاییان به روستای خود در آینده، اقدامات مقتضی به‌عمل آورند.

به اراضی کشاورزی همجوار آن نیز دست‌اندازی شود، اما از آنجا که مکان یابی یک سکونتگاه در مکانی که همه استانداردها را دارند، در بعضی مناطق بسیار مشکل و حتی غیرممکن است، به این نتیجه می‌رسیم که به طور کلی در مکان یابی روستاهای مورد مطالعه، در همه زمینه‌ها به‌غیر از معیارهای اقتصادی مطلوب بوده است.

یافته‌های این پژوهش با نتایج مطالعات فکودزه (۲۰۰۰) در بررسی آثار جابه‌جایی سکونتگاه‌های روستایی بر کیفیت زندگی می‌فنگو در تیسیتیکاما؛ و محمدی استاد کلابه (۱۳۹۱) در ارزیابی اثرات الگوهای راهبرد اسکان مجدد پس از مخاطرات طبیعی بر کیفیت زندگی روستاهای جابه‌جا شده شرق استان گلستان مطابقت دارد؛ به عبارتی، هر چند طرح‌های مذکور اثرات منفی را بر زندگی روستاییان داشته، اما در مجموع توانسته رضایت نسبی را به همراه داشته باشد. در مقابل، نتایج تحقیقات رحمتی و نظریان (۱۳۸۹) گویای آن است که جابه‌جایی و اسکان مجدد روستاییان بدون برنامه‌ریزی قبلی ابعاد سوء اقتصادی، اجتماعی فراوانی را به همراه داشته است و نتوانسته آن گونه که انتظار می‌رفت در بهبود کیفیت زندگی و معیشت روستایی مؤثر واقع گردد.

بدین ترتیب از نظر روستاییان میزان ضرورت اجرای طرح در حد خیلی زیاد ارزشیابی شده ولی رضایت از نتایج اجرای آن در حد قابل قبولی بوده و بیشتر پرسش‌شوندگان رضایت نسبی داشتند اما عدم رضایت کامل از مکان منتخب برای جابه‌جایی باعث شده است که این طرح نتواند آنچنان که شایسته است توفیق یابد. لذا مهمترین عاملی که منجر به عدم رضایت کامل از اجرای طرح شده را می‌توان به دلایلی چون فقدان مطالعات پیش از اجرا و عدم توجه به نقش مردم و مشارکت دانست که جای خالی آن کاملاً احساس می‌شود. حقیقت امر آن است که لزوم توجه به مشارکت و نقش مردم

منابع

فصلنامه مسکن و محیط روستا، جلد ۳۶ شماره ۹۳-۱۰۶، بولا، هوارد (۱۳۶۲)، ارزیابی آموزشی و کاربرد آن در سواد آموزی تابعی. ترجمه: عباس بازرگان. تهران. مرکز نشر دانشگاهی.

بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، (۱۳۹۴)، ارزشیابی اثرات اجرای طرح هادی روستایی، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. تهران

پورطاهری، مهدی؛ پریشان، مجید؛ رکن‌الدین افتخاری،

آریان پور کاشانی، عباس و آریان پور کاشانی، منوچهر، (۱۳۹۰)، فرهنگ فشرده انگلیسی به فارسی، چاپ دوازدهم. تهران. موسسه انتشارات امیر کبیر.

آزادی، یونس و صیدایی، سید اسکندر، (۱۳۹۶)، ارزیابی طرح‌های جابجایی روستایی از نظر مکانیابی با تأکید بر ابعاد محیطی - اکولوژیکی و فضایی - عملکردی (مطالعه موردی: روستاهای اسلامی و اندیشه - استان ایلام)،

فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره ۱، شماره ۳، ۱۷۲-۱۵۳. سعیدی، عباس (۱۳۸۷)، «برخی معیارهای مکانیابی سکونتگاه‌های روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی»، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۲۴، ۱۱-۲. شرکت آب و فاضلاب روستایی شهرستان سیروان (۱۳۹۳)، گزارش مربوط به آبرسانی روستاهای لرینی علیا و سفلی، واحد فنی و آمار و اطلاعات. شیعه، اسماعیل، (۱۳۷۸) با شهر و منطقه در ایران، تهران، دانشگاه علم و صنعت ایران. علینقی پور، مریم و پور رمضان، عیسی، (۱۳۹۳)، ارزیابی اثرات اجرای طرح هادی بر توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی بخش مرکزی شهرستان رشت، مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های روستایی، شماره ۲۹، ۱۱۳-۱۰۱. قراگوزلو، هادی، عیسی لو، علی اصغر و گراوند، فرزاد (۱۳۹۳)، «ارزیابی اثرات کالبدی فضایی جابه‌جایی در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: دهستان ملاوی، شهرستان پلدختر)»، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال چهارم، شماره ۱۶، ۱۳۶-۱۲۵. گرکانی، سید امیر حسین. (۱۳۹۰)، ارزیابی بازسازی سکونتگاه‌های روستایی پس از جابجایی به منظور ارائه مدل مکانی - فضایی، رساله دکتری رشته معماری، استاد راهنما: دکتر فرح حبیب، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران. گزارش دهیاری روستای لرینی سفلی، (۱۳۹۵)، آخرین اطلاعات دهیاری‌های بخش زنگوان شهرستان سیروان. محمدی استادکلایه، امین، رضوانی، محمدرضا، قدیری معصوم، مجتبی (۱۳۹۱)، «ارزیابی اثرات الگوهای راهبرد اسکان مجدد پس از بلایای طبیعی بر کیفیت زندگی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای جابه‌جا شده شرق استان گلستان)»، جغرافیا و مخاطرات محیطی، شماره چهارم، ۵۰-۳۷. مرکز آمار ایران، (۱۳۸۵)، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن کشور. مرکز آمار ایران، (۱۳۹۰)، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن کشور.

عبدالرضا و عسگری، علی، (۱۳۹۰)، سنجش و ارزیابی مؤلفه‌های مبنایی مدیریت ریسک زلزله (مطالعه موردی: مناطق روستایی شهرستان قزوین)، پژوهش‌های روستایی، سال دوم، شماره یکم، ۱۵۰-۱۱۵. پهلوان زاده، حمیده، رضوانی، محمدرضا، محمدی استادکلایه، امین، (۱۳۹۱)، ارزیابی کیفیت زندگی در روستاهای ادغام شده پس از سوانح طبیعی (مورد: مجموعه ادغامی پیش‌کم - استان گلستان)، فصلنامه مسکن و محیط روستا، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، شماره ۱۳۷، ۹۷-۱۱۵. جهاد دانشگاهی تهران، (۱۳۸۳)، مطالعات اقتصادی، اجتماعی و طبیعی سد گتوند، شرکت توسعه منابع آب و نیروی ایران. حسنی، علی، (۱۳۹۲)، بازتاب‌های فضایی جابجایی سکونتگاه‌های روستایی؛ مطالعه موردی روستای «حاضر میل» بخش مرکزی دهلران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر بیژن رحمانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران. خورشیدی، عباس و ملکشاهی راد، محمدرضا، (۱۳۸۵)، ارزشیابی آموزشی، تهران: نشر بسطرون. رحمتی، علی رضا و نظریان، اصغر، (۱۳۸۹)، «اثرات اقتصادی اجتماعی و محیط زیستی سکونتگاه‌های مشمول جابه‌جایی ناشی از ایجاد سدها (مطالعه موردی: سد گتوند علیا، رودخانه کارون)»، پژوهش‌های محیط‌زیست، سال ۱، شماره ۲، ۵۳-۶۶. رضوانی، محمدرضا، کوبکی، لیلیا و منصوریان، حسین، (۱۳۹۲)، «تأثیر اسکان مجدد بر کیفیت زندگی روستاهای آسیب دیده از سوانح طبیعی (مطالعه موردی: شهرک زنجیران و شهرک ایثار - استان فارس)». فصلنامه مسکن و محیط روستا، دوره ۳۲، شماره ۱۴۴، ۱۰۶-۸۷. رضوانی، محمدرضا، نظری، ولی‌اله و محمدمین خراسانی (۱۳۸۹)، فرهنگ مفاهیم و اصطلاحات برنامه‌ریزی و توسعه روستایی، انتشارات جهاد دانشگاهی، چاپ اول، تهران. برزو، غلامرضا، شاه حسینی، ایوب، عباسی‌زاده، محمدصادق، ولی‌زاده، اقدس، باقرنسب، محمدباقر و بهرامی، مجید (۱۳۸۹)، «ارزشیابی کیفی اجرای طرح هادی در روستای کرناچی، شهرستان کرمانشاه، کاربرد نظریه بنیانی»،

Agba, A.M. Ogaboh, J.J., Akpanudoedehe and E.M Ushie, (2010), Socio-Economic and Cultural Impacts of Resettlement on

Bakassi People of Cross River State, Nigeria, Studies in Sociology of Science Vol. 1, No. 2, PP. 50-62.

- Alkin, C. Marvin, (2011), Evaluation essentials from A to Z. New York. The Guilford Press.
- Cernea, M.M. and K. Schmidt-Soultan, (2006), Poverty Risks and National Parks: Policy Issues in Conservation and Resettlement, *World Development* 34, pp.1808-1830.
- Dikmen, Nese, (2008), Sustainable Development in Disaster Affected Rural Areas: The Case of Dinar Villages, *World Academy of Science, Engineering and Technology*.
- Fakudze, C.M. (2000): Rural Resettlement Scheme Evaluation: A Case Study of the Mfengu in Tsitsikamma. Master of Arts, Rhodes University.
- Khandker, S.R; Koolwal, G.B.; Samad. H. A., (2010), Handbook on impact evaluation: Quantitative methods and practices. The World Bank. Washington DC.
- Lei, Yinru, Finlayson, C. Max; Thwaites, Rik; 4, 5, Shi, Guoqing; 6 and Cui, Lijuan, (2017), Using Government Resettlement Projects as a Sustainable Adaptation Strategy for Climate Change, *Sustainability*, 9, 1373, pp. 1-16.
- Merkle, R., (2003), Ningxia's Third Road to Rural Development: Resettlement Schemes as a Last Means to Poverty Reduction? *China Quarterly* 139, pp.644-69.
- Mortazavi S. M. H (2006). "Everlasting Exodus: Rural Relocation Studied, Soffeh". Spring- Summer, 15 (42), 112- 127.
- Okada, T. Haynes, K. Bird, D. Honert, R. and R. King, (2014), Recovery and resettlement following the 2011 flash flooding in the Lockyer Valley. *International Journal of Disaster Risk Reduction* 8, pp. 20-31.
- Vanclay, F, (2017), roject-induced displacement and resettlement: from impoverishment risks to an opportunity for development?, *journal of Impact Assessment and Project Appraisal*, V. 35, Issue 1, pp. 1-20.
- Tilt, B., Braun, Y. and D. He, (2009), Social impacts of large dam projects: A comparison of international case: studies and implications for best practice, *Journal of Environmental Management* 90, pp. 249-257.
- Webber, M. and B. McDonald., (2004), Involuntary Resettlement, Production and Income: Evidence from Xiaolangid, PRC. *World Development* 32, pp. 673-690.